

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMENİN «ÖĞRETMEN» VE MESLEK İMAJI

Doç. Dr. Yahya AKYÜZ (*)

Bir meslek mensubunun kendisi ve mesleği hakkındaki imajı onun başarısını biçimlendiren en önemli etmenlerdendir. Çünkü o, bu imaja uygun şekilde, bu imaj doğrultusunda davranışlarda bulunur.

Son yüz yıllık eğitim tarihimize göz atarsak, öğretmenlerimizin de kendileri ve meslekleri hakkında bazı imajlar geliştirdiklerini ve bu imajların onların başarı veya başarısızlıklarında etkili olduğunu görürüz. Öğretmenlerimiz kendilerine ve mesleklerine **idealizm, ideoloji, maddi tatmin ve eleştiri** açısı olarak başlıca dört açıdan bakmışlardır.

I — ÖĞRETMENİ VE MESLEĞİ İDEALİZM AÇISINDAN GÖRENLER

Bu açıdan bakanlar bir takım kalıp yargılarla imajlarını ortaya koyarlar: «Öğretmenlik bir Tanrı mesleğidir», «öğretmen kutsal bir kişidir», «öğretmenlik, cansız vücutlara ruh veren bir Tanrı sanatıdır» gibi. Öğretmen ve eğitimci Kâzım Nami de, «muallim bir insan ibda ediyor (yaratıyor) der. Mektepte geçen bir kaç saat ömrün en saadetli anlarından. Muallimlik bir mefkûre mesleğidir. Onun içindir ki mahrumiyetlerine, refahsızlıklarına tahammül olunuyor. Muallimler o dervişlerdir ki, mefkûrelerine kani olmuşlardır. Bir zeytinle bir abayı bile aramadıkları zaman çoktur.» (1) Öğretmenlerin bir

(*) Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) Kâzım Nami, Meslek Kaygısı, Anadolu Terbiye Mecmuası, Haziran 1339 (1923), Sayı 10, s. 98.

kısmı ve özellikle bir çok devlet adamının öğretmen ve meslek hakkındaki imajı böyledir.

Bir kısım öğretmen ve devlet adamları da imajlarını dinsel terminolojiden kurtarıp ona sosyal ve politik bir görüntü vererek yine idealizm açısından öğretmene ve mesleğe bakmışlardır. Bunlara göre, «toplumu kurtaracak olanlar öğretmenlerdir.» Atatürk, bilindiği gibi 1924'te, «mualimler, yeni nesil sizin eseriniz olacaktır» demişti. İnönü de, 1925'te öğretmenlere şöyle sesleniyordu: «Yirmi sene sonra tarihler Türk milletinin en az bir zaman içinde en yüksek bir terakki devresine nasıl çıktığını kaydeder ve esbabını anlatırken en başta Türk Cumhuriyetinin bugünkü muallimlerini işaret ve ilân edecektir.»

Görüldüğü gibi, idealizm açısından konuya bakanlar, «ülkücü ve devrimci öğretmen» imajı geliştirmişlerdir. Bu imajın ilk ortaya çıkışı Balkan Savaşlarından sonraya rastlar (2). Cumhuriyet döneminin özellikle ilk on yılında da öğretmen ve eğitim sorunları genellikle idealizm açısından ele alınmıştır. Bu yaklaşım Mustafa Necati'nin Eğitim Bakanlığı döneminde (1925 - 1929) doruğuna çıkmıştır denebilir.

Ne var ki, öğretmene ve mesleğe idealizm açısından bakılması, öğretmeni yalnızca maddi çıkarlar peşinde koşmaktan kurtararak, mesleğin manevi zevklerine dikkati çekerek bazı yararlar sağlamışsa da ilki önemli olumsuz sonuç da doğurmuştur: Önce, öğretmenin «az»la yetinebileceği biçiminde toplumda sökülüp atılması çok güç bir kanının yerleşmesine neden olmuştur. Hatta, yine bazı idealist görüşlü öğretmen ve kişiler, «öğretmen etrafını aydınlattıkça eriyen bir mumdur; mum dibine ışık vermez» gibi bir imaj geliştirip işleyerek öğretmenin «az»la yaşayabileceği şeklindeki kanının yerleşmesine özellikle katkıda bulunmuşlardır. İdealist kalıp yargılar, ikinci olarak, öğretmene gerçekleri unutturarak, Kemal Tahir'in dediği gibi, onun «kasılmasına» yol açmış (3) ve bazan acı gerçekler karşısında kalan öğretmenin aşağılık kompleksine düşmesine neden olmuştur.

(2) Bkz. Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848 - 1940)*, Ankara, 1978, s. 139 - 141.

(3) *Bozkırdaki Çekirdek*, İstanbul, 1967, s. 144 - 145.

II — ÖĞRETMENİ VE MESLEĞİ İDEOLOJİK AÇIDAN GÖRENLER

Bazı öğretmenlerin kendilerine ve mesleğe sınıf açısından baktıkları ve sol ideoloji doğrultusunda sonuçlar çıkardıkları görülür. Bu görüşün öncülüğünü öğretmen Etem Nejat yapmıştır denebilir (4). O, **Darülmualiminli Gençlere** başlıklı yazısında (1919) öğretmen okulu öğrencilerinin «proleter» kökenli ve gerçek «proleter» olduklarını söyler. 1919'da İstanbul'da çıkan **Kurtuluş** dergisinde de ilkokul öğretmenlerinin proleter olduklarını, bu yüzden ezildiklerini vurgulayan yazıları çıkmıştır. Yine öğretmen Nâzım Hikmet'in benzer görüşleri vardır. Onun **Bir Mektup** başlıklı şiirinde, Kurtuluş Savaşımız sırasında okuldaki görevini, ateş hattında çarpışan bir askerin görevi ile karşılaştırıp bunu «haksız ve hazin bir iş bölümü» şeklinde gören ve mesleği bırakıp cepheye koşan bir öğretmen konu edilmiştir (5).

Yukarıda adıgeçen **Kurtuluş** dergisinin çıkışını okuyucularına duyuran ve o yılların en önemli öğretmen dergilerinden olan **Tedrisat Mecmuası** dergiyi öğretmenlere «ehemmiyetle» tavsiye etmekte ve şunları eklemektedir: «Sosyalizm ile meslek-i talim (öğretim mesleği, öğretmenlik) arasında ne kadar sıkı bir münasebet olduğunu söylemeğe hacet var mı ki? Mualimler her yerde ve bilhassa bizde çok çalışıp güç yaşayan halis proletarya'dırlar.» (6) 1920 yıllarının çok önemli ve geniş öğretmen kitlesine hitap eden tarafsız bir meslek dergisinde böyle bir görüş ifade edilmesi gerçekten ilginçtir.

Öğretmene ve mesleğe ideolojik açıdan yapılan yaklaşımlar sonraki yıllarda ve günümüzde daha çok önem kazanmıştır.

III — ÖĞRETMENLERİ VE MESLEĞİ MADDİ TATMİN AÇISINDAN GÖRENLER

Öğretmenlerin kendileri ve meslekleri hakkında en yaygın görüşleri, maddi tatminsizlikten doğan yakınmalar, sızlanma-

(4) Etem Nejat için bkz. Akyüz, age., s. 111 - 112, 153 - 160.

(5) Nazım Hikmet, **Kurtuluş Savaşı Destanı**, İstanbul, 1965, s. 37.

(6) **Tedrisat Mecmuası**, K.evvel - K. sani 1919 - 1920, No. 51, s. 493.

lar şeklinde ifadesini bulmaktadır. Gerçekten, öğretmenlerin mesleki yayınları tarandığında bu konuda çok yazılar yazdıkları görülmektedir.

Kâzım Nami, adigeçen makalesinde, «muallimliğin kutsiyetinin maddi hiç bir nişanesi, hiç bir delili yoktur, der. Dünyanın en zahmetli işi hocalıktır. Refahtan en az nasibi alan yine muallimdir. 'Refahtan en az nasibi' dedim; bu istihza değil midir? Talim mesleğinde refahın 'r' si bile yok dense daha doğru olmaz mı? (...) Memleketin muallimlere ihtiyacı varsa, muallimlerin de biraz refah ile yaşamaya hakları var.»

Erzurum öğretmenlerinden Müştak Sıtkı, 1924'te bir meslek dergisinde şiir ve nesir halinde öğretmeni tasvir eder: Öğretmen, «ak saçlıdır», «yolcular gibi yorgun ve neşesizdir», «dertlerden alınanda çizgiler» oluşmuştur, «hayal gibi», «gölge gibi» güçsüz bir vücutur. «Bir damla refaha hasretle kavru lan dudaklarına bir damla olsun refah iksiri damlatılmamaktadır» vs. (7).

Daha sonraki yıllarda ve bugün, öğretmenlerin pek çoğu için bu imaj değişmemiştir. Öğretmenler, gazetelerin şikâyet sütunlarına kadar yakınmalarını yansıtmaktadırlar. 1977'de bir öğretmen şunları yazıyordu: «Bu maaşla nasıl sık giyine lim? Bakkal, kasap bize küfür ederken, nasıl itibar sahibi olalım? Çoluğumuza, çocuğumuza et götüremiyoruz, süt götüremiyoruz. Bazen ekmek götüremiyoruz. Aç insan nasıl güler yüzle ders işler? Nasıl faydalı olur?» (8).

Öğretmenin maddi tatminsizliğinin çok acı sonuçları olmuştur. Bu sonuçlardan en önemlisi de, istisnalar hariç, yetenekli ve gerçek öğretmenlerin meslekten ayrılmaları, yeteneksizlerin mesleği doldurmalarıdır. Kâzım Nami, «meslekte parasızlığa, sefalete rağmen kalabilenler, muallimliklerinden istifade edilemeyecek kadar âciz olanlardır» der (9). Öğretmenin asgari yaşam düzeyinin altında maaş alması onda bazen aşağılık kompleksi oluşmasına ve toplumda yer yer öğretmenliğe ilişkin olumsuz imajların yerleşmesine de neden olmuştur.

(7) Bkz. Akyüz, age., s. 236.

(8) Milliyet, 8 Haziran 1977.

(9) Kâzım Nami, Köy mü, Kasaba mı? Anadolu Terbiye Mecmuası, Şubat 1338 (1922), Sayı 2, s. 35.

IV — ÖĞRETMENİ VE MESLEĞİ ELEŞTİRİCİ GÖZLE GÖRENLER

Öğretmeni ve mesleği eleştirici bir gözle görüp değerlendirenler, yalnızca bilgili, tecrübeli, gerçek öğretmenlerdir. Bunların eleştirilerinin en önemlileri bir kaç noktada toplanabilir :

a) Öğretmen okumamakta, kendini yetiştirmemektedir : Cumhuriyet döneminde, öğretmen okulları ve başka eğitim kuruluşlarında önemli görevler yapan İ. Alâeddin Gövsa, öğretmenleri, «başlarını hafif» olmakla nitelendirir. Ona göre, «gör-gü ve bilgi darlığı, çalışma ve okuma istahsızlığı bu mesleği en verimsiz ve tatsız bir iş haline getiriyor. İçlerinde pek değerli ve çok çalışkan olanları da vardır. Ancak, bir defa okuldan çıktıktan sonra artık hiç okumaya lüzum görmeyenleri, hatta gazete bile okumayarak dünyada olup biten işlere karşı gözlerini yumup kulaklarını tıkayanları da çoktur.» (10)

b) Öğretmen, toplum ve ülke gerçeklerinin istediği şekilde yetişmemektedir : Bu görüşü ileri sürenlerden İ. H. Baltacıoğlu'na göre, öğretmen okulları «malûmatı şişkin, ukalâ ve enayi muallimler yetiştirmekten uzaklaşmadıkça mahsulleri eksik kalacaktır» (11). Öğretmen okulları birer «memur mektebi» dirler; bu nedenle oradan yetişenler taşra ve köylere gitmek istememekte; gitseler de yararlı olmamaktadırlar. Bu tür görüşlerin giderek güçlenip Köy Enstitülerinin açılmasında etkili olduğu görülmektedir.

c) Meslek, öğretmenin bazı davranışlarından zarar görmektedir. Bu eleştiride bulunanlardan Kâzım Nami'ye göre, öğretmenler halka ve çocuklara «emirler vererek» iş görmeye kalkmakta, «tahakküm» göstermek istemektedirler. Fakat, bir jandarma, bir belediye çavuşu vs. gibi yetkileri olmadığından, sözlerini geçiremeyince «kendilerini hükümet dairesi odacılarından aşağı dereceye düşmüş görüyorlar». Öğretmenler bu «yanlış kafa»yı ve «memur zihniyetini» değiştirmelidirler, çünkü, öğretmenliğin bizde «kıymetsiz» görülmesinin sebeplerinden biri bu zihniyettir.

Kâzım Nami'ye göre başka iki neden de mesleğin itibarını

(10) Öğretmenler Gazetesi, 15 İk. Teş. 1935, No. 4, s. 3.

(11) İsmail Hakkı, Maarif Hakkında Lâyhalar, I, İstanbul 1339 (1923), s. 87.

azaltmaktadır. Bu nedenlerden biri öğretmenlerin «kabahatı» ile ilgilidir: «Mesleğimizi saydırmayı bilmiyoruz. Kadın, erkek, çoğumuzda 'nemelâzımcılık' illeti var; içimizde mesleğin şerefini muhafaza edemeyenleri, hafifliklere, haysiyetsizliklere düşenleri görünce ıslahlarına teşebbüs etmiyoruz. Salâh bulamayanları (düzelmeyenleri) arkadaş görmekte devam ediyoruz.» İkinci olarak öğretmenlerin büyük «zaafı» vardır: mesleki dayanışmaya önem vermemeleri... Bu da mesleğin itibarını ve gücünü azaltmaktadır (12).

d) Öğretmenlik herkese açık bir meslektir: Gerçek öğretmenler, çeşitli nedenlerle mesleğe herkesin ve gelişigüzel kişilerin girmesini yıllar boyunca eleştirmişler, bunun zararlarını göstermişlerdir.

RESUME

Dans cet article nous étudions, à travers l'histoire récente de la Turquie, l'image que les enseignants primaires et secondaires se sont fait d'eux-mêmes et de leur profession au cours de cette période. De l'étude des documents il se degage l'impression qu'ils se sont vus sous quatre aspects différents.

Certains d'entre eux se sont plu à penser et à dire que le maître d'école est un «saint», qu'il exerce un métier divin. D'après le cliché, le maître d'école est une bougie qui se consume en éclairant tout, sauf sa propre base. C'est la façon de voir idéaliste. Cette optique préserve les enseignants d'un matérialisme outré, mais elle fut pour beaucoup dans la formation de l'opinion générale qu'ils peuvent et doivent se contenter, matériellement, de peu.

D'après la deuxième image, l'instituteur appartiendrait au «prolétariat» par son origine sociale et à cause de la misère qui est son lot.

Selon la troisième image, les enseignants se sont volontiers décrits comme des êtres tristes, malheureux et dépourvus de toute importance. En effet, leurs traitements ne leur permet-

(12) Bkz. Yazarın zikredilen iki yazısı.

taient point de mener une vie décente : beaucoup se promenaient en loques.

Certains, enfin, ont jeté, de tout temps, un regard critique sur eux-mêmes et leur profession. Ils ont dénoncé l'absence, chez leurs collègues, de tout désir de se cultiver, insistant sur leur formation superficielle et peu appropriée aux réalités du pays, ainsi que sur l'attitude arrogante de certains d'entre eux envers le petit peuple, et enfin déplorant que la profession était ouverte à tous et qu'on y entraît comme «dans un moulin».